

Danuta Kowalska

 <http://orcid.org/0000-0002-5550-5650>

Anna Lenartowicz-Zagrodna

 <http://orcid.org/0000-0001-8500-6476>

WPLYW ŁACIŃSKICH STRUKTUR GRAMATYCZNYCH
NA KSZTAŁT STYLISTYCZNY *PSALTERZA DAWIDOWEGO*
MIKOŁAJA REJA

(2011)

Psalterz Dawidów Mikołaja Reja długo skrywał swoje tajemnice przed wejściem dociekliwych badaczy. Niepewna była sprawa autorstwa anonimowego dzieła, niepewny rok wydania i źródła. Dyskusja nad tajemniczym drukiem toczyła się już od początku XIX wieku. Badacze ustalili, że pisany prozą *Psalterz* wydany był przez Macieja Szarffenbergera przed 1550 rokiem, przyjmując jako najbardziej prawdopodobny rok 1541 lub 1546. Jako źródło Rejowego dzieła najczęściej wymienia się popularną w ówczesnej Polsce łacińską parafrazę Jana Campensisa, ogłoszoną drukiem w Krakowie w roku 1532¹. Sprawa źródeł nie jest jednak ostatecznie rozstrzygnięta. Analiza porównawcza *Psalterza* M. Reja z *Wulgatą* i dziełem J. Campensisa pozwala wysnuć wniosek, że przekład M. Reja utkany jest z „cudzego” i „własnego” słowa. M. Rej bowiem korzystał z obu tekstów, nie tłumaczył jednak parafrazy J. Campensisa dokładnie, tak samo jak nie pozostawał wierny *Wulgacie*. W parafrazie szukał inspiracji, zrozumienia trudnych fragmentów, obficie korzystał z zawartych w niej pomysłów, ale po swoim je kształtował, tworząc własną redakcję. Trzeba uznać, że źródłem prymarnym było dla niego, zwłaszcza pod względem liczby nawiązań i zaczerpniętych pomysłów, dzieło J. Campensisa. Nie korzystał on jednak z niego bezkrytycznie – stale je konfrontował z *Wulgatą*,

¹ J. Campensis, *Psalmorum omnium iuxta hebraicam veritatem paraphrastica interpretatio*, Kraków 1532.

często rezygnował z zawartych w nim dodatków translatorskich i wprowadzonych zmian, pozostając w tych miejscach wiernym przekładowi św. Hieronima. *Wulgata* była więc dla M. Reja źródłem sekundarnym. *Psalterz Dawidów* obfituje też w wiele przykładów świadczących o indywidualnej pracy tłumacza, twórczym kształtowaniu polskiego tekstu, niezależnie od łacińskich wzorców. M. Rej urozmaicał przekład oryginalnymi elementami, które doskonale realizowały założenia przekładów swobodnych, o których pisała Irena Kwilecka [Kwilecka 2003]. Rejowy *Psalterz* jest więc tłumaczeniem swobodnym na poziomie większych jednostek tekstu, przede wszystkim wersetów i zwraca uwagę znacznym rozbudowaniem, powiększeniem treści. Amplifikacja stała się ulubionym zabiegiem M. Reja, umożliwiała bowiem uzupełnianie i interpretowanie treści wyrażonych w tekście oryginału. Ukłon w stronę ówczesnego odbiorcy wymagał rezygnacji z erudycyjności na rzecz zrozumiałości przekazu, co wiązało się z przyjęciem określonej językowej strategii. W efekcie doboru odpowiednich środków odbiorca miał poczuć więź, jedność z opisywanymi zdarzeniami, widzieć w tekście nie obce realia, ale siebie i otaczającą go społeczność. Twórca ograniczał przy tym ryzyko niewłaściwej interpretacji, rugując lub wyjaśniając informacje mogące sprawiać trudność w zrozumieniu, lub sugerując hierarchię wartości za pomocą oceniających formuł. Ten częsty w dobie renesansu zabieg miał ułatwić rozumienie trudnej w odbiorze poezji psalmicznej, ukształtowanej przy pomocy odmiennych struktur poetyckich i wersyfikacyjnych.

Celem artykułu jest ukazanie, czy w parafrazie M. Reja – a więc w tekście w dużym stopniu niezależnym od łacińskich wzorców – widoczne są echa łacińskich konstrukcji gramatycznych, utożsamianych ze stylem psalterzowym. Ich obecność mogłaby potwierdzać tezę, że zewnętrzne cechy stylistyczne widoczne w przekładach polskich psalterzy były w połowie XVI wieku wartością, z którą się powszechnie liczone i uznawano za ważny wyróżnik stylowy. Byłby to również argument przemawiający za świadomym kształtowaniem przez M. Reja warstwy stylistycznej dzieła.

Obecność łacińskich struktur składniowych w polskich tekstach literackich jest typowym zjawiskiem w XVI wieku. „Składnia polskiego języka literackiego ulegała wpływom łacińskim zwłaszcza w wieku XVI. Wynikało to ze szczególnego stanowiska polskich sfer intelektualnych tej epoki wobec wzorców łacińskich: wyrazy łacińskie wtrącane do polszczyzny odczuwano jako składniki obce, niewłaściwe, ganiono ich stosowanie. Ale składnię traktowano jako wzór doskonały, godny naśladowania w każdym języku, także więc w języku polskim. Toteż pewne cechy składniowe łacińskie przedostały się do tekstów literackich polskich XVI wieku” [Safarewicz 1972, s. 149]. Literacka polszczyzna polerowała się właśnie pod wpływem łaciny. Jak pisał Julian Krzyżanowski, „polszczyzna

z konieczności musiała przejąć zdobycze osiągnięte po łacinie. Proces myślenia po łacinie musiał odbić się na procesie pisania po polsku, w rezultacie zaś polszczyzna przekształcała się na ład łaciński, albo gładziła się, polerowała, nabierała szyku łacińskiego, by wykształcić się w dźwięczną gibką prozę” [Krzyżanowski 1953, s. 104, 112]. „W tym powolnym wypracowywaniu nowego modelu doskonałego zdania, w tym wzroście składniowej sprawności na płaszczyźnie stylistyczno-kompozycyjnej pomoc łacińskiego wzoru klasycznego piśmiennictwa rzymskiego była niewątpliwie ogromna i bezcenna” [Klemensiewicz 1974, s. 425]. M. Rej był dzieckiem swej epoki, więc niektóre z obecnych w parafrazy łacińskich struktur gramatycznych trzeba traktować jako przejaw ogólnej tendencji epoki.

Jedną z ważniejszych cech stylu psalterzowego, przeniesioną bezpośrednio z łaciny, jest postpozycyjny szyk zaimka dzierżawczego przy jednoczesnym nadużywaniu tej części mowy. W XVI wieku widoczna jest różnica między szykiem inwersyjnym zaimka dzierżawczego w prozie religijnej a szykiem przedrzcownikowym w żywym, potocznym języku [Rospond 1962, s. 162–164]. M. Rej nie tylko konsekwentnie przenosi do swojego tłumaczenia tę obcą systemowi języka polskiego właściwość, ale przypisuje jej dość istotną funkcję stylistyczną. Używa jej bowiem także w tych fragmentach, które są wynikiem amplifikacji. Postpozycyjny szyk zaimka staje się dodatkowym źródłem akcentu i uwydatnia stronę brzmieniową psalterzowego tekstu [Koziara 1998, s. 68]. Pisarz wykorzystuje formy zaimkowe w celu rytmizacji tekstu, umieszcza podobnie brzmiące zaimki na końcu członów zdań, przez co wydobywa w prosty sposób walory rytmiczne. W Psalmie 8 M. Rej wypowiada się na temat słabości nieprzyjaciół Boga, silnie kontrastując ich z niewinnymi dziećmi umiłowanymi przez Stwórcę²:

Wołanie dzieciek niewinnych,
a snadź jeszcze i zsących
bierzesz sobie za obronę przeciwko nieprzyjacielom **swoim**,
ukazując w nich wielmożność **swoję**.
A tak słabą rzeczą przewracasz nieprzyjaciela **swego**,
ukazując podobieństwa wielmożności **swojej**³.

² Wszystkie cytaty z parafrazy M. Reja podajemy w transkrypcji Stanisława Ptaszyckiego według wydania: (Mikołaj Rej z Nagłowic), *Psalterz Dawidów*, wyd. S. Ptaszycki, Petersburg 1901 (skrót: R). Cytaty pochodzące z parafrazy J. Campensisa oznaczone są literą C, zaś wersję *Wulgaty* (skrót: V) cytujemy za: *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*, oprac. R. Weber, wydanie drugie, Stuttgart 1975.

³ Fragmenty pochodzące z Rejowego *Psalterza* podajemy w układzie graficznym, pokazującym wewnętrzną budowę składniową, zaznaczając wytłuszczoną czcionką analizowane formy.

Każde z wypowiedzeń składowych kończy się postpozycyjnym względem rzeczownika zaimkiem dzierżawczym, tworząc rymy gramatyczne, wyraźnie wpływające na rytm psalmu. Rytmizacji służy też celowy dobór leksemów i sytuowanie w zdaniach składowych części mowy w podobnych formach gramatycznych i identycznym szyku wyrazowym:

A wybaw już od tej srogości mieczowej duszę **moję**
a od jadowitości takiej prawie jako psiej jedyną myśl **moję**. (Ps 22)

Ciekawym i wdzięcznym obiektem obserwacji jest szyk przydawki przymiotnikowej. Język hebrajski nie rozwinął słowotwórstwa przymiotnika, a szczególnie ubogie są jego możliwości tworzenia przymiotników odrzeczownikowych. W tekstach przymiotnik jest rzadki, najczęściej pełni funkcję orzecznika, zaś przydawka ma zazwyczaj postać rzeczownika. Styl poetycki opiera się przede wszystkim na metaforze i porównaniu, epitet odgrywa w nim mniejszą rolę [Woronczak 1980, s. 330]. Cecha ta przedostała się również do łacińskiego przekładu. W łacinie „genetivus pełni jako przydawka tę samą funkcję co przymiotnik, nieraz zachodzi wahanie w użyciu tych dwu form składnikowych: genetivus wymienia się z przymiotnikiem. Użycie jednej lub drugiej konstrukcji nie wpływa na znaczenie zwrotu, różnica jest wyłącznie stylistyczna” [Safarewicz 1950, s. 30]. M. Rej w swojej parafrazie zazwyczaj unika nienaturalnych dla języka polskiego konstrukcji z przydawką dopełniaczową, zastępując je formą przymiotnika odrzeczownikowego, pełniącego tę samą funkcję semantyczno-składniową. Przydawka rzeczowna pojawia się u niego rzadko, a jej obecność może być motywowana czynnikami rytmicznymi. Pisarz wprowadza ją bowiem do tekstu zawsze z dodatkowym określeniem – najczęściej przydawką zaimkową w postpozycyjnym szyku, która współtworzy rym gramatyczny w obrębie sąsiadujących wypowiedzeń składowych w zdaniu złożonym:

I zda mi sie tak, iż gdykolwiek zawołam na **wspomożenie Pana** swego,
ustraszeni będą sprzeciwnicy moi, a ja, używszy **dobrotliwości Pana** swego,
wszytkiego zapomnię, co mi sie kolwiek było przed tym złego przydało. (Ps 56)

Nowym pieniem wyśpiewawajmy **chwałę Pana** swego,
abowiem iście do tego z jego spraw mamy wielkie przyczyny,
bowiem on wielką chwałę zwycięstwa sobie wystroił mocną ręką majestatu swego. (Ps 98)

Wyznawając rozliczne **dobrodziejstwa Pana** swego, wysławiajcie święte imię jego.

(...) iżby się błogosławieństwo jego przez was rozszerzało we wszystkie narody świata tego. (Ps 105)

Wszyscy prawym sercem wysławiajcie **doskonałość Pana** naszego za dobroć jego, abowiem kto jest, ktoby właśnie mógł wyłożyć wielmożności jego. (Ps 106)

Od weścia słońca aż zasię do zaścia jego nigdy niechaj nie ustawa między wami święta **sława Pana** naszego, abowiem on jest wywyższon nad wsze inne narody i nad wszystkie niebiosa wielmożności chwały jego. (Ps 113)

A snadź to jest naszlachetniejsza firtka, przez którą wchodzi sprawiedliwi a przebrani w **wyznanie Pana** swego, iż on wysłuchawa grzesznego a zstawa mu się zawsze wybawienie jego. (Ps 118)

A prawie by mu przystało w serdecznej wnętrzości chować pilnie **słowa Pana** swego, aby nigdy przeciwko jemu nie wykroczył a usta swemi ustawicznie wysławiać rozkazanie jego, bacząc, że on jest nadostojniejszy wszelakiej chwały, a święta jest nauka jego. (Ps 119)

(...) jako sługa czeka łaskawego wspomnienia z **ręki Pana** swego, (...) także ja czekam pociechy od ciebie, wspomocziela swojego. (Ps 123)

Błogosławiony to jest wszelaki człowiek, który ma bojaźń na **pieczy Pana Boga** swego, a żywot swój stanowi według wolej jego. (Ps 128)

Są to jednak wyjątkowe użycia, świadczące o celowym zamiarze rytmicznego psalterzowej prozy poprzez wykorzystanie właściwości łacińskiej składni. W *Psalterzu* M. Reja wyraźnie dominują już konstrukcje z przydawką przymiotnikową:

A był zawždy ku mnie zesłan z nieba, który strzegł mnie
zawždy,
wybawiał mię od takich straszliwych rzeczy,
w którychem ja zawždy w **imię Pańskie** ustawicznie prze-
bywał. (Ps 16)

Tendencja do stosowania w miejsce przydawki dopełniaczowej odpowiedniej formy przymiotnika była już zauważalna, choć w ograniczonym zakresie, w średniowiecznych translacjach psalterza, tłumaczonych metodą werbalną⁴. Cechą charakterystyczną Rejowej parafrazy jest pozostawienie tego przymiotnika w pierwotnym, porzecznikowym szyku. Nie można wykluczyć, że większość tego typu wyrażen z postpozycyjnym szykiem zdążyła się już utrwalić w tradycji polskich przekładów biblijnych, stając się rozpoznawalnym składnikiem stylu psalterzowego.

Tabela. Szyk przydawki przymiotnikowej

Przydawki przymiotnikowe	Szyk postpozycyjny przydawki	Szyk prepozycyjny przydawki
Boski (16) [8:8]*	możność Boska (2), gniew Boski, moc Boska, pamięć Boska, sprawa Boska, tajemnica Boska, woła Boska	Boskie przyrodzenie (2), Boskie dary, Boska myśl, Boskie natchnienie, Boska osoba, Boska sława, Boska straż
Boży (14) [14:0]	lud Boży (3), łaska Boża (3), sprawa Boża (2), anioł Boży, bojaźń Boża, miłośnik Boży, obliczność Boża, przybytek Boży, przeciwnik Boży	—
człowieczy (13) [9:4]	sprawy człowiecze (2), Syn człowieczy (2), żywot człowieczy (2), głos człowieczy, rozum człowieczy, ręka człowiecza	człowieczy naród (3), człowiecza srogość
królewski (19) [13:6]	stolec królewski (4), sceptrum królewskie (2), majestat królewski, moc królewska, mocarstwa królewskie, możność królewska, pałac królewski, przybytek królewski, urząd królewski	królewski stolec (2), królewski naród, królewskie imię, królewska możność, królewska wielmożność

⁴ Szerzej na ten temat: [Kowalska 2003, s. 278–279].

ludzki (32) [25:7]	zebranie ludzkie (5), naród ludzki (4), sprawy ludzkie (2), rozkosz ludzka (2), książęta ludzkie, nadzieje ludzkie, oczy ludzkie, pamięć ludzka, pociecha ludzka, podziwowanie ludzkie, potrzeby ludzkie, ręce ludzkie, sądy ludzkie, serca ludzkie, stany ludzkie, zbór ludzki	ludzki naród (4), ludzka pomoc, ludzkie serca, ludzkie wspomnienie
morski (17) [15:2]	głębokość morska (6), srogość morska (5), ryby morskie, przepadłości morskie, suchości morskie, wody morskie	morska srogość (2)
niebieski (19) [16:3]	okrąg niebieski (2), możliwości niebieskie (2), wysokość niebieska (2), chleb niebieski, duch niebieski, dziwy niebieskie, góra niebieska, gwiazdy niebieskie, mocy niebieskie, pałace niebieskie, sprawy niebieskie, wielkość niebieska, znaki niebieskie	niebieskie rzeczy (2), niebieskie sprawy
Pański (43) [40:3]	możliwość Pańska (4), dobrodziejstwa Pańskie (3), dobroć Pańska, imię Pańskie (3), łaska Pańska (3), sprawy Pańskie (3), spomożenie Pańskie (2), wola Pańska (2), dom Pański, kochanie Pańskie, kościół Pański, miłosierdzie Pańskie, nauka Pańska, obliczność Pańska, ogród Pański, oko Pańskie, poczciwość Pańska, przybytek Pański, przykazanie Pańskie, rozkazanie Pańskie, sława Pańska, słowa Pańskie, sługa Pański, stolec Pański, świątobliwość Pańska, zakon Pański, zebranie Pańskie, zwirzchność Pańska	Pańskie miłosierdzie, Pańskie obietnice, Pańskie zachowanie
śmiertelny // śmiertny (9) [7:2]	strzelba śmiertelna, ciemność śmiertelna, sieci śmiertelne, niebezpieczeństwo śmiertelne, sidła śmiertelne, paszczyka śmiertelna, węzły śmiertelne	śmiertelny sen, śmiertelne przygody

ziemski (8) [5:3]	Bóg ziemski, duch ziemski, mocarz ziemski, możliwości ziemskie, sprawca ziemski	ziemskie bogi (2), ziemskie pożytki
-------------------	---	-------------------------------------

* W nawiasie okrągłym podajemy frekwencję przymiotnika w parafrazie M. Reja, w kwadratowym zaś stosunek użyć przymiotnika w funkcji przydawki w szyku postpozycyjnym do użyć w szyku prepozycyjnym.

Źródło: opracowanie własne.

Postpozycyjny szyk przydawki przymiotnikowej dominuje w wyrażeniach odnoszących się do osoby Boga. Przymiotnik *Boży* pojawia się wyłącznie w szyku postpozycyjnym, np.: *anioł Boży, bojaźń Boża, lud Boży, łaska Boża, obliczność Boża, przybytek Boży, sprzeciwnik Boży*. Bliższy mu semantycznie przymiotnik *Boski*, nie utrwalony w tradycji psalterzowych przekładów, występuje w obu szykach: *gniew Boski, moc Boska, sprawa Boska, tajemnica Boska, wola Boska* itp., ale też: *Boskie dary, Boska myśl, Boskie natchnienie, Boska osoba, Boska straż*. Również inne przymiotnikowe określenia Stwórcy lub miejsc związanych z jego osobą (*pański, królewski, niebieski*) pojawiają się zazwyczaj w postpozycyjnym szyku. Szyk ten charakterystyczny jest również dla wyrażen z członem: *człowieczy, ludzki, ziemski, morski, śmiertelny // śmiertny*, a także dla wyrażen będących nazwami własnymi, np.: *lud izraelski, naród izraelski, synowie izraelscy, lud żydowski, naród żydowski, pokolenie żydowskie, ziemia żydowska, naród Jakóbowy, potomkowie Jakóbowi, pokolenie Aaronowo, potomkowie Aaronowi, pokolenie Adamowe, krainy idumejskie, lud asyryjski, mocarstwa egipskie*. Do tej grupy można też zaliczyć charakterystyczne wyrażenia psalterzowo-biblijne: *krew niewinna, Duch Święty, dzień święty, kościół święty, zakon święty, sidła śmiertelne, Syn Człowieczy*. Widać tu wierność M. Reja tworzącej się tradycji stylu psalterzowego. Wyrażenia o charakterze biblijno-psalterzowym pozostawia on w szyku, który zdążył się już utrwalić w polszczyźnie. Inaczej postępuje w miejscach, w których wprowadzane określenia mają charakter amplifikacji. Przydawki niemotywowane tekstem *Wulgaty* zazwyczaj pojawiają się w szyku prepozycyjnym, zgodnym z duchem polszczyzny: *prawy Bóg, błogosławiony człowiek, nędzny człowiek, miły Pan, prawa myśl, serdeczna ofiara, wysoki dom* itp. Szyk odwrotny występuje rzadziej i zazwyczaj ma motywację stylistyczną (tworzenie dodatkowego środka rytmizacyjnego) bądź semantyczną (podkreślenie cechy desygnatu, np.: *świadectwa fałszywe, miasta natwardziejsze, złoto najjaśniejsze, luk namocniejszy, lew namocniejszy, lew głodny, nadzieja wielka*). Tendencja stylistyczna jest widoczna chociażby w Psalmie 24, w którym postpozycyjny szyk przydawki określającej serce człowieka umożliwia jej paralelne zestawienie

z innymi przydawkami: *Pańskiego* użytej w miejsce łac. *gen. possessivus* oraz zaimka dzierżawczego *swojego*, tworząc wyraźny regularny rytm:

Snadź nikt inszy jedno taki, który jest rąk i serca **czystego**,
który nie wspomina nadaremno imienia **Pańskiego**,
ani myśli żadnym ślubowaniem zdradzić bliźniego **swojego**.

Podobnie w Psalmie 38:

Abowiem tu szczęście ich bardzo jest podobne ku sianu **po-**
koszonemu,
a ku kwiatkowi **zielonemu**,
który równo z zachodem słońca usycha.

Wpływem łaciny tłumaczyć można skłonność M. Reja do rozpoczynania zdania zaimkiem względnym *który* w funkcji nawiązującej. W języku łacińskim jest to zjawisko typowe, w języku polskim zaś użycie tego zaimka jest możliwe tylko po uprzednim wymienieniu wyrazu, do którego zaimek odsyła [Safarewicz 1972, s. 149]. M. Rej w parafrazie wyraźnie podąża za łacińską gramatyką, w całym *Psalterzu* wynotowano blisko 30 tego typu konstrukcji. Można odnieść nawet wrażenie, że autor wykorzystuje tę właściwość łacińskiej składni w celach rytmizacyjnych psalterzowej prozy, często bowiem stosuje tę konstrukcję w obrębie tego samego psalmu w kilku sąsiadujących zdaniach. W ten sposób zaimek względny *który* staje się alternatywnym, obok spójników, sposobem budowania zdań na zasadzie stylistycznej symetrii, zwłaszcza, że zaimek ten pojawia się też w swojej zwykłej dla języka polskiego funkcji, czyli rozpoczyna zdanie podrzędne przydawkowe. Powtarzanie tego samego zaimka w obrębie psalmu jest zabiegiem silnie rytmizującym:

Który, wyciągnąwszy wilgotności z głębokiej ziemi,
zawiesza je na powietrzu według wolej swojej
a z nich zasię wywodzi gromy i wody rozmaite
a wiatry, kiedy chce, tedy wzruszy,
nie inaczej jakoby je z skarbów swych wypuścił.
Który rozmaitemi dziwy a rozlicznemi strachy kusił Faraona w Egipcie
i wszystkie sługi jego tak, iż potym kazał pomorzyć wszystko
każdego narodu,
co się kolwiek było napirwej urodziło.
Który potym dla ludu swojego przebranego poraził rozmaite króle,

aby był im dał posieść ony rozkoszne ziemie ich,
a prawie je tam był już dziedzicami własnymi uczynił. (Ps 135)

Wysławiajcie Pana z wielkiej dobrotliwości jego i z wielkiej
możności jego,
iż on jest Pan nad pany i król nad królmi, a barzo dobry,
a tak już na wieki będzie trwało miłosierdzie jego.

Który sam z wielkim podziwowaniem sprawił wszystko we-
dług swej wolej
bez wszelkiej pomocy,
niebo sprawiwszy z wielką roztropnością, ziemię nad wo-
dami rozciągnął,
a jeszcze k temu wiecznie już tak będzie trwało miłosier-
dzie jego.

Który ku rozkoszy ludzkiej uczynił osobliwe światłości:
słońce, aby dzień ludziom objaśniało, a miesiąc z gwiazda-
mi, aby w ciemnej nocy świecił,
a przedsię jednak wiecznie tak ma trwać nad nami miłosier-
dzie jego. (Ps 136)

Któryś wyzwał jawnie wielekroć Dawida i inych królów wiele
od wielkiej możności sprzeciwnej, wyzwólże też i mnie,
mój Panie,
od każdej srogości ludzi okrutnych,
którzy mniemają, iż wiele w ich mocy zależy,
ano ręka ich ni nacz na inego, jedno na złość jest obrócona.
Których synowie rozkochawają się, jako nowych latorośli
szczepione,
a dziewczki ich na wietszą pychę są ustrojone prawie na
kształt chędogości kościelnej. (Ps 144)

Który tobie, gdy jest potrzeba, spuszcza deszcz na ziemie twoję,
a czasu swego ją śniegiem jako wełną potrząsa,
albo mgłą na nią nie inaczej jako popiołem sieje.
Który spuszcza lodu kawałce na kształt kryształu w wiel-
kiej zimności,
a potem z rozkazania jego powieje słoneczny a ciepły wiatr tak,
iż się ono wszystko rozplynie, a będzie zasię rozgrzana zie-
mia. (Ps 147)

Tenci to jest Bóg nasz,
który opanowawszy niebo ziemię poruczył w posłuszeń-
stwo nam, Adamowym potomkom,

a nigdy nie zapomina testamentu swego i utwirdzonych obietnic swoich,

które gdykolwiek był przodkom naszym uczynił.

Które był postanowił z Abramem, z Izaakiem potwierdzając go i przysięgą swoją,

a snadź i z rozkazaniem Jakóbowi przykazał dufać sobie,

iż on miał dać posieść im ziemię, a potom to i na potomki ich przelożyć. (Ps 105)

Rezultatem wpływów klasycznych na polszczyznę są konstrukcje: ACI (oparta na stronie czynnej) oraz siostrzana NCI (ze stroną bierną). W tradycji polskich przekładów biblijnych są one efektem niewolniczego tłumaczenia podstawy łacińskiej. Znajdujemy je, choć w ograniczonym zakresie, w *Psalterzu floriańskim*, *Psalterzu puławskim*, ACI tylko dwukrotnie pojawia się w *Biblii szarospatackiej* [Kropaczek 1928, s. 469]. Od czasów średniowiecza widać żmudną pracę tłumaczy nad zastępowaniem tych obcych polszczyźnie konstrukcji przez rodzime sformułowania. W polszczyźnie szesnastowiecznej obserwujemy renesans tego typu form, zwłaszcza w dziełach pisarzy drugiej połowy XVI wieku. „Roi się od nich u Górnickiego, Bielskiego, Orzechowskiego, Strykowskię. Przemozny wpływ łaciny spowodował rozpowszechnienie się tego zwrotu w języku literackim, a zapewne także w języku codziennym ówczesnej szlachty” [Kropaczek 1928, s. 474]. ACI oraz NCI spotykamy również w parafrazie M. Reja, ale w dość ograniczonym zakresie. Wynotowano bowiem zaledwie siedem tego typu konstrukcji. Ta stosunkowo niska frekwencja charakterystyczna jest też dla pozostałych – świeckich – utworów M. Reja. Zwrócić jednak trzeba uwagę na fakt, że M. Rej w swojej parafrazie wprowadza je niezależnie od łacińskiej podstawy. W kilku analizowanych przykładach występują one w amplifikacjach, tworzonych niezależnie od J. Campensisa. Mogłoby to sugerować, że M. Rej – jako człowiek swojej epoki – przeniósł do przekładanego tekstu konstrukcje, które były znane i stosowane w ówczesnej polszczyźnie. Niewykluczone, że ich obecność w tekście miała nadać charakterystyczny rys składniowy, widoczny we wcześniejszych translacjach, wpłynąć na jego wzniosłość i patos. Łacińska składnia postrzegana była bowiem jako wzór doskonały, godny naśladowania.

R: (...) iż sie rozumiecie być umysłu czystego (Ps 32);

C: (...) editae signa laeticiae quotquot animo candidi estis (ablativus qualitatis);

V: et gloriimini omnes recti corde (ablativus qualitatis).

R: Wy, co się rozumiecie być sprawiedliwych myśli (Ps 33);
 C: Cum exultatione laudate iusti Dominum;
 V: exultate iusti in Domino rectos decet laudatio.

R: (...) on się mnie okaże być miłościwym Bogiem (Ps 43);
 C: brak;
 V: quare tristis es anima mea et quare conturbas me spera
 in Deum quoniam
 *adhuc; confitebor illi salutare vultus mei *et; Deus meus.

R: (...) a snadź mię rozumieli być niegodnym (Ps 69);
 C i V: brak.

R: (...) a ta ofiara, którą oni mniemają być tobie przyjemną
 (Ps 69);
 C: hostibus quibus placari solet Deus magis invisos reddant
 illos (brak konstrukcji);
 V: brak.

R: (...) on był znan być Bogiem pokolenia tego Jakóbowego
 (Ps 114);
 C: ille Dominus in caussa fuit, qui idem Deus est Iacob;
 V: a facie Domini mota est terra a facie Dei Iacob.

R: (...) błogosławiony, który zna miłosiernego być Pana
 swego (Ps 144);
 C i V: brak.

Podobny status w analizowanym *Psalterzu* mają konstrukcje będące odpowiednikiem łacińskich połączeń z *non est*, wprowadzane zamiast typowego dla polszczyzny przeczenia *nie ma*. Pojawiają się one sporadycznie (wynotowano tylko 13 przykładów) i w większości przypadków są wprowadzane przez M. Reja niezależnie od łacińskich źródeł, znajdujemy je bowiem w amplifikacjach. Są one kolejnym przejawem wpływów łacińskiej składni na język M. Reja.

R: Abowiem w powieści przeciwników moich nie jest nic podobnego ku prawdzie (Ps 5);
 V: quoniam non est in ore eorum.

R: A snadź nie jest żadny tak trudny język (Ps 19);

V: non sunt loquellae;

C: nullum est idioma.

R: (...) nie jest iny obrońca a rozmnożyciel możliwości mojej (Ps 43);

V: tu es Deus fortitudo;

C: tu enim deus auctor esse soles (...).

R: Abowiem nigdziej indziej nie jest zacniejszy Bóg jedno tam (Ps 48);

V: Deus in domibus eius cognoscitur;

C: Deus (...) sic notus est.

R: A zwłaszcza gdy u ciebie nic płatne nie jest łagodliwe upominanie moje (Ps 50).

R: Abowiem nad cię żadna mnie ina nie jest nadzieja (Ps 61);

V: ipse Deus meus et salutaris meus susceptor meus non movebor amplius;

C: tu enim semper spes mea fuisti.

R: Bo snadź tak rozumieją, żem jest prawie od ciebie opuszczon, a inszy nikt nie jest, kto by mię wydarł z ich mocy (Ps 71).

R: (...) nie jest bezpieczne mieszkanie nasze od srogich przeciwników naszych (Ps 74).

R: A żadny nie jest, by też był namożniejszy, który by miał być próżen śmierci (Ps 89).

R: (...) nic nie jest przed majestatem jego, a cokolwiek jest nazacniejszego na świecie (Ps 96);

C: nihil sunt, Dominus, autem est, quam coelos fecit.

R: (...) nic nie jest potrzebniejszego jedno czynić dosyć świętej wolej twojej (Ps 119).

R: Bo nigdy nic snadź smaczniejszego nie jest w uścich moich (Ps 119).

R: A wszak ty wiesz, mój Panie, któremu nie jest żadna najtajemniejsza sprawa zakryta (Ps 142).

Reasumując, należy stwierdzić, że wpływ łacińskich struktur gramatycznych (głównie składniowych) na Rejowy *Psalterz* jest stosunkowo duży. Odnajdujemy w nim zwłaszcza te właściwości łacińskie, które przez wieki kształtowały styl polskich tłumaczeń, hołdujących werbalnej metodzie przekładu. Analiza Rejowej parafrazy pokazuje, że jej autor w przekształceniach tekstu łacińskiego często naśladuje styl łacińskiego oryginału, a jego podstawowe cechy wykorzystuje do rytmizacji prozy swego tłumaczenia. Można więc w pewnym stopniu uznać M. Reja za kontynuatora stylu psalterzowego, trzeba jednak pamiętać, że był on też dzieckiem epoki, w której składnię łacińską traktowano jako wzór doskonały. W wielu fragmentach analizowanego *Psalterza* pobrzmiewa echo ogólnej klasycyzującej tendencji XVI wieku. Tak należałoby interpretować obecność składni ACI, konstrukcji z *non est* czy rozpoczynanie zdań zaimkiem względnym *który*, pojawiających się niezależnie od tekstów źródłowych. M. Rej był twórcą oryginalnym, narzucającym przekładanemu tekstowi swoje literackie „ja”. Jego dzieło stanowi zapowiedź głębokich przemian dokonujących się w XVI wieku w obrębie przekładu psalterzowego, jest świadectwem humanistycznej swobody i językowej odrębności.